

Piotr Dawid

Przepisy archidiakona krakowskiego Bartłomieja Gądkowskiego (1546-1548) = Praescripta archidiaconi cracoviensis Bartholomaei Gądkowski

Collectanea Theologica 14/1-2, 254-259

1933

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Hispalensis Etymologiarum libris²³⁾. In notarum enumeratione hic et ille concordat. Uterque adhibet denominationem „conditiones“. Si singulae notae considerentur, dependentia haec crescere videtur. Unus et alter eisdem fere argumentis utitur; Viterbius magis speculative, Turrecremata practice, Viterbius problema ponit, Turrecremata evolvit et perficit²⁴⁾.

Quae cum ita sint, sequitur Turrecrematam ad doctrinam de notis ecclesiae praeter evolutionem nihil novi addidisse, sententiam autem eius dependentiae a Viterbio spectata possibilitate alicuius adhuc ignoti, probabilitatem non excedit fontis communis.

Romae

S. Frankl.

PRZEPISY ARCHIDIAKONA KRAKOWSKIEGO BARTŁOMIEJA GĄDKOWSKIEGO

(1546—1548)

[PRAESCRIPTA ARCHIDIACONI CRACOVIENSIS BARTHOLOMAEI
GĄDKOWSKI]

Biblioteka krakowskiego Seminarjum metropolitalnego posiada egzemplarz mszału tejże diecezji, drukowanego w Wenecji (1532) u Piotra Lichtensteina, na rozporządzenie biskupa Piotra Tomickiego. Mszał ten należał niegdyś do biblioteki opactwa tynieckiego, w której się zachował, gdy już go przestano używać w kościołach świeckich. Między kartkami 186 a 187 tego mszału, przed kanonem, znajdują się dwie kartki dodatkowe z takiego samego papieru, co i reszta mszału, ale nie numerowane. Niema na nich żadnego drukowanego tekstu, tylko na odwrotnej stronie drugiej z nich, znajduje się taki sam drzeworyt, jaki widać również na odwrotnej stronie f. 186. Przed trzema czystymi stronicami włożono kartę z innego papieru, na której przepisano modlitwy z „ordinarium missae“, odnoszące się do ofertorium i komunji, jak również formułę rekonylacyjną po wypraniu bielizny kościelnej. Te modlitwy z „ordinarium“, nie odpowiadają modlitwom rytu krakowskiego z czasów przedtrydenckich.

Trzy stronicie niezadrukowane zawierają przepisy kanoniczne i liturgiczne, wydane przez archidiacona krakowskiego Bartłomieja Gądkowskiego, dla swego archidiaconatu. Przepisy te

²³⁾ M. L. 82, 74—728.

²⁴⁾ Tur. Sum. 7 s. cum Viter. De regimine christ. 107, 117; Tur. op. cit. 12 s. cum Viter. op. c. 129—137; Tur. op. c. 16—19 cum Vit. op. c. 122—128; Tur. op. c. 20—22, cum Vit. op. c. 138—143.

nie są znane; zdaje się jednak, że warto podać je do wiadomości, gdyż zawierają szczegóły cenne dla poznania dyscypliny kościelnej w diecezji krakowskiej, w przeddzień Soboru trydenckiego.

Bartłomiej Gądkowski, znany jest nietyle z krótkiej wzmianki biskupa Łętowskiego (Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich, Kraków, 1852, t. II, p. 244), ile raczej z tego, co o nim pisze Ks. Jan Korytkowski (Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej, Gniezno 1883, t. II, p. 45—48). Od 13 maja 1531 r. kanclerz kapituły poznańskiej, Gądkowski, zostaje 1540 r. kanonikiem krakowskim; cieszył się wielkiem zaufaniem biskupa Gamrata, który go w 1541 r. zamianował swym kanclerzem, a 6 lutego 1544 nadaje mu godność archidiakona krakowskiego. Przy zatwierdzeniu go na to stanowisko robiono trudności, tak że sama królowa Bona, która go bardzo ceniła, musiała interwenjować w tej sprawie w Rzymie. W 1546 r., Gądkowski zostaje jeszcze kanclerzem gnieźnieńskim, a w 1551 r. wikariuszem generalnym i oficjałem biskupa krakowskiego Andrzeja Zebrzydowskiego. Umiera 13 stycznia 1554, pochowany w katedrze krakowskiej.

Prałat ten posiadał wielkie znaczenie w kapitule, która go często delegowała na synody kleru polskiego. Tekst, jaki podajemy niżej, nieznany Korytkowskiemu, potwierdza to, co tenże pisze o gorliwości Bartłomieja Gądkowskiego względem zachowania wiary i obyczajów wśród kleru.

Przepisy te zamieścił w mszale niejaki Marcin Pobiednik, noszący tytuł archipresbitera, a podpisujący się: „*Anno Domini 1548 Martinus pobyednyk manu propria conscripsit*“.

Przepisy te zatem zostały ogłoszone najpóźniej w roku 1548; z drugiej znów strony powstały po 29 maja 1546, t. j. po dniu, w którym Gądkowski otrzymał godność kanclerza gnieźnieńskiego, który to tytuł nosi w nagłówku naszego tekstu.

Między ostatnim artykułem a podpisem, Marcin umieścił przysłówie w języku polskim:

„*Dobrze kto szye wystrzega, then rad skody nye myewa*“.

O ile nasz archipresbiter był roztropnym moralistą, o tyle niestety nie okazał się cierpliwym i sumiennym pisarzem: zdaje się, że począwszy od artykułu siódmego, przestał starannie przepisywać, nie troszcząc się o poprawność wyrażień; jeden wiersz przestawił, kilka innych opuścił; brak nadto wielu słów.

W poniżej zamieszczonym tekście zachowuję ortografię pisarza; błędy gramatyczne poprawiam, ale formę rękopisu podaję w przypiskach; tam gdzie brakuje słów a nie da ich się odtworzyć, daję domyślniki; słowa odtworzone ujmuję w nawiasy.

Nie porównuję regulaminu Gądkowskiego z wcześniejszemi statutami dyscyplinarnemi diecezji polskich; celem wyjaśnienia ustępów niezrozumiałych cytuję jedynie Statuty syno-

dalne krakowskie biskupa Nankera, w wydaniu Ks. Jana Fijałka (Kraków 1915). Zamiarem moim jest jedynie opublikowanie tekstu, aby pracownicy kompetentni mogli go gruntownie skomentować.

Kraków

Ks. Piotr David.

Bartholomeus Gandkowsky, archidiaconus cracoviensis, gnesnensis et posznaniensis cancellarius, universis et singulis collegiatarum prellatis et canonicis, archipresbiteris, decanis ruralibus, parochialium [et] conventualium ecclesiarum rectoribus, commendariis, vicariis, altaristis et omnibus presbiteris beneficiatis et non beneficiatis aliisque personis ecclesiasticis et secularibus in archidiaconatu cracoviensi et decanatu.

Archidiaconatus cracoviensis ecclesias Episcopus singulis annis debet visitare, ipsarum statum, ordinem, regimen ac defectus revidere, deque vita, moribus et excessibus quam clericorum quam laicorum ad corrigendum etc.

Primo: quod quelibet ecclesia ipsius nostri archidiaconatus sit bene tecta et clausa; cimiterium habeat septem ac fontem baptismalem mundum, et sub clausura teneat et custodia ipse¹⁾ rector, et quociens opus fuerit infra annum vas ipsius fontis mundet, aquam ejusdem per pannum lineum mundum ad ollam novam collando, et aqua reposita ad vas suum predictum sic mundatum, pannus ille comburatur et olla confracta subterretur.

Secundo: sacramentum Eucharistie octavo die renovetur, illudque semper in sacrario sub firma serra habeatur et custodiatur; eiam quando ad infirmos itur, relinquatur inibi propter periculum venientium ad ecclesiam, ne flectendo ante sacrarium idolatriam incurrant; quodque eiam sacerdos hujusmodi venerabilissimum sacramentum eucharistie honorifice, videlicet cum superpilicio et stolla et nolla perferrat ad eosdem infirmos, et refferat statim reverenter ad ecclesiam, inibi non comedendo nec pernoctando.

Tertio: quelibet ecclesia habeat agendam bene correctam et libros necesarios ferimentaue pro oblatiis pistandis, pro quibus ob reverentiam²⁾ tanti sacramenti farina hostiatim non mendicetur ut est consuetum.

Quarto: corporalia sint bona et integra; et primo, quando opus est, sacerdotum manibus laventur³⁾, nitidaque [et] munda cum pallis et aliis sacris vestibus semper sint.

Ecclesia quelibet campanas [habeat]; et imaginem crucifixi in medio ecclesie ponat quilibet rector.

¹⁾ In codice: *ipsius*. — ²⁾ In cod.: *reveranciam*. — ³⁾ In cod.: *laverint*.

Et annis singulis novum crisma quantocius post diem sacram Jovis aquirat; de veteri vero extra casum necessitatis nil operetur sed illud comburat.

Quinto: missalia sint bene corecta, maxime in verbis consecrationis corporis et sanguinis Domini Nostri Ihesu Christi.

Sexto: quilibet plebanus apud suam ecclesiam habeat statuta provincialia et synodalia, sacramentale et ordinale ecclesie cathedralis, cum qua in horis canonicis ac celebribus [festis] et aliis divinis officiis diligenter se conformet.

Quoslibet procesus Reverendi ordinarii, officialis sui et archidiaconi absque mora sub synodali et alia graviore pena exequatur, etc.

Septimo: quilibet rector in sua ecclesia faciat personalem residentiam, nec ultra semestre sub privatione, cesante legitimo impedimento, ab eadem se absentare presumat.

Libros habeat autenticos ad predicandum et verbum Dei predicet singulis diebus dominicis; parochianos doceat orationem dominicalem et symbulum; festa celebria et jejunia maxime precepti ipsis indicet et prenuntiet; demem⁴⁾ precepta legis divine eisdem insynuet, ac mortalia peccata mandat vitare; annis singulis confiteri et eucharistiam una semel in Pascatis [tempore suscipere]⁵⁾ sub privatione sepulture cogat et compellat, cosante legitima causa; nec inimicitie excusant, aut actio in jure quia petita venia et oblata satisfactione, semotaque penitus ex animo ira et vindicta, quaelibet [.....]⁶⁾ efficacem hujus comunionis sacre.

Item quilibet curatus apud suam ecclesiam habeat statuta provincialia, sinodalia, et sacramentale et ordinale ecclesie cathedralis.

Item quilibet curatus in sua ecclesia diebus dominicis doceat populum dominicalem orationem, Credo, decem⁷⁾ precepta.

Item non admittat plures quam tres patrinus ad baptismum.

Item doceat parochianos qualiter in casu necessitatis parvuli eorum sint baptisandi.

Item neminem audeat copulare seu ad contrahendum matrimonium admittere, banis his in duabus dominicis diebus non premissis, sub pena suspensionis per triennium; neque personas vagas, sive etiam temporibus a jure prohibitis, nec consanguineos, etc.; non coacto sed benivole.

Item ipsi rectores et eorum vicarii inducant parochianos ad solutionem decimarum, quia debitum soli Deo est ut tributum.

⁴⁾ In codice: X. — ⁵⁾ In codice incuria scriptoris exciderunt verba, quae suppleri possunt vel his vel hujusmodi. — ⁶⁾ In codice incuria scriptoris nonnulla verba exciderunt; sensus tamen hand obscurus; positus his conditionibus quaelibet (controversia vel actio in jure non prohibet sumptionem) efficacem hujus communionis sacrae. — ⁷⁾ In codice: X.

a,

[...] ideo [non] recipiant⁸⁾ perjuros publicos, blasvemos⁹⁾ Dei et sanctorum¹⁰⁾...

Item in domibus vel in sacristia confesionem non audiant sed hujusmodi sacramentum penitentiae in publico¹¹⁾, superpili-
cio induti et stola, honorifice administrent.

Item nullus excommunicatus vel interdictus sepeliatur in ec-
clesia vel in cimiterio.

Item nulla divina officia peragantur in ecclesia vel ciminte-
rio sanguine violenti seu semine humano polutis priusquam fiat
reconciliatio.

Item nullus audeat celebrare excommunicatus vel suspensus
aut in loco interdicto sub pena irregularitatis.

Item presbyteri peregrini seu forenses non recipiantur in vi-
carios (et juvenes et senes)¹²⁾.

Item nemo audeat publicare aut predicare indulgentias sine
licentia Episcopi.

Item habeant vitricos¹³⁾ circa ecclesiam et regestum rerum,
bonorum, proventuum ecclesiarum suarum.

Item mulieres concubinarie seu fornicarie post partum non
introducantur.

Sacerdos percuciens laicum non celebret donec reconci[li]atus.

Item parochiani singulis diebus dominicis audiant
in propriis ecclesiis verbum Dei et missam; non admittantur per
rectores neque eis aliqua sacramenta non conferantur sine licen-
cia pastoris.

Item ipsi rectores debent nunciare Episcopo clericos et laicos
qui aliquam novam doctrinam seu sectam, libros lubricos vel...¹⁴⁾.

Item nullus sacerdos celebret sine aqua, igne, pane triticeo
et vino saporem habente, sine sacris vestibus, pallis, altari con-
secrato, premissis etiam horis canonicis, saltem matutino [et]
prima, ac digestionem seu dormitionem prehabitis¹⁵⁾.

Item presbyter antiquus [non]¹⁶⁾ celebret quociens conscien-
tiam lesam habuerit.

Item circa quamlibet ecclesiam habeatur scola et clericus
doceat pueros parochianos.

Item rectores prohibeant conjugibus ne parvulos secum in
lectis locent, propter suffocationem; doceant in confessione ne
tempore menstrui aut puerperii invicem commisceantur.

Item ipsi rectores vel sacerdotes discrete se habeant circa
confitentem devote et penitentiam injungendo, non inquirendo

⁸⁾ In cod.: *recipiantur*. — ⁹⁾ Sic. — ¹⁰⁾ Verba: *ideo... sanctorum*. videntur a proprio loco exculasse, et referenda esse ad articulum de patrinis in baptismo: cf. *Statuta Nankeri*, 1, op. cit. p. 5. — ¹¹⁾ Sic. — ¹²⁾ Verba inter parentheses poscha in margine scripta sunt, sed huc referenda videntur. — ¹³⁾ Cf. *Statuta Nankeri*, 40, op. cit. p. 52. — ¹⁴⁾ Carta vermibus consumpta est; duo verba exciderunt forte: *hereticos tenent*. — ¹⁵⁾ Cf. *Statuta Nankeri*, 9, op. cit. p. 19. — ¹⁶⁾ Deest in codice; sensus requirit negationem.

nomina... corripitur peccatum et aggravatur... luxurie, gule, homicidii, perjurii, furti, usure¹⁷⁾).

Item nullus audeat res ecclesie pervendere vel alienare.

Item nullus audeat intrare sacerdos ad ecclesiam infra divinum officium nisi in superpilicio et stola.

Item sacris canonibus et constitutionibus salubriter et probe constitutum est quod omnes clerici ac sacerdotes debeant honeste vivere, in vestimentis honestis ambulare, inhonesta vitare loca¹⁸⁾ et spectacula, non visitare tabernas, ebrietatem, commensationes et gulam tanquam¹⁹⁾..., arma ostensibilia non portare, ludos taxilorum non ludere, aliaque inhonesta, nociva vel scandalosa vitare, et virtuosa exercere; in rebus venaticis non exercere.

Item quoniam omnes sacerdotes in susceptione sacrorum ordinum votum continencie saltem tacite committunt, itaque propter hujusmodi votum et honestatem nullus presbiter de cetero in domum suam vel extra domum in sua procuracione audeat fovere concubinas, suspectas, eciam consanguineam juvenem, [sub pena...]²⁰⁾ pro prima vice seu amonicione, pro secunda carceris, pro tertia vero privationis beneficiorum et expulsionis²¹⁾ de diocesi cracoviensi.

DER ARMENISCHE TEXT LAUTET.

(Sieh IV Heft, 1932, Seite 376—377).

† Այս իմ կամաց եւ հաստատութեան անձին ձեռագիր է Սինանի որդոյ Խութլուպէյի յաղագս որոյ կուտամ առաջի Աստուծոյ զգիրս զայս Լուսաւորչին սուրբ Աթոռոյն՝ եւ նահանգիս առաջնորդացն ով ոք պատահի եւ այժմ տէր Յովանէս արքեպիսկոպոսի ամենայն Ռուսաց եւ Աւլախաց աշխարհի եւ ի ներկայ ժամանակս հոգեւոր առաջնորդ է նահանգիս եւ մեզ, վասն որոյ խոստացեալ էի շինել եկեղեցի յանուն սրբոյն Նիկաւլայոսի սքանչելագործ հայրապետին, եւ այժմ Աստուծոյ առաջնորդութեամբն յարկ ելեալ կատարեցաւ. եւ ես ըստ խոստմանն ի-

¹⁷⁾ Locus depravatus; agi videtur de inquirendis circumstantiis quibus peccatum minuitur (corripitur), vel aggravatur. Cf. *Statuta Nankeri*, 3, op. cit. p. 7—8. — ¹⁸⁾ In cod., ante *loca* ponitur *ac*. — ¹⁹⁾ Nonnulla verba scriptoris incuria exciderunt. — ²⁰⁾ Scriptoris incuria exciderunt verba quibus pena intimabatur pro prima vice; forta supplendum: *sub pena suspensionis*. — ²¹⁾ In codice: *expulsione*.